

SOCIAL AND HUMAN SCIENCES IN ART

FTAXP 02.11.21

Б.К. Сақтағанов¹

*¹Қазақ ұлттық хореография академиясы
(Астана, Қазақстан)*

**ӨНЕР ПСИХОЛОГИЯСЫН ОҚЫТУ НЕГІЗІНДЕ
СТУДЕНТТЕРДІҢ ТҮЛҒАЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІН
ҚАЛЫПТАСТЫРУ**

Аннотация

Еліміздегі білім беру жүйесінің алдына қойып отырған мақсаты – халықаралық еңбек нарығында бәсекелестікке түсе алатын жан-жақты сапалы маман дайындап шығару. Мақалада өнер психологиясын оқыту негізінде студенттердің тұлғалық ерекшеліктерін қалыптастыруда шетелдік және отандық ғалымдардың ғылыми-теориялық ой пікірлері қарастырылған. Студенттердің тұлғалық ерекшеліктерін қалыптастырудың жолдары көрсетіледі.

***Кілт сөздер:** өнер, психология, тұлға, креативтілік, қалыптастыру, білім беру, технология, мәдениет, оқыту.*

B.K. Saktaganov¹

*¹Kazakh National Academy of Choreography
(Astana, Kazakhstan)*

**THE FORMATION OF PERSONAL FEATURES OF STUDENTS
ON THE BASIS OF TEACHING THE PSYCHOLOGY OF ARTS**

Annotation

The aim of the country's educational system is to train a highly qualified specialist who can compete in the international labor market. The article presents scientific and theoretical views of foreign and domestic scientists on the formation of personal qualities of students on the basis of teaching the psychology of the arts. The ways of forming personal qualities of students are shown.

***Key words:** art, psychology, personality, creativity, education, technology, learning.*

Б.К. Сактаганов¹

¹Казахская национальная академия хореографии
(Астана, Казахстан)

ФОРМИРОВАНИЕ ЛИЧНОСТНЫХ ОСОБЕННОСТЕЙ СТУДЕНТОВ НА ОСНОВЕ ПРЕПОДАВАНИЯ ПСИХОЛОГИИ ИСКУССТВА

Аннотация

Целью образовательной системы страны является подготовка высококвалифицированного специалиста, способного конкурировать на международном рынке труда. В статье представлены научные и теоретические взгляды зарубежных и отечественных ученых на формирование личностных качеств студентов на основе преподавания психологии искусства. Показаны пути формирования личностных качеств студентов.

Ключевые слова: искусство, психология, личность, креативность, образование, технология, обучение.

Қазіргі замандағы үлкен қайта құрулар, халықаралық байланыстардың кенеюі, әлемдегі жаңа телекоммуникациялық құрылғылардың дамуы мамандар алдына жаңа білімді терең және жан-жақты игеруді талап етіп отыр.

Жоғары оқу орындарында өнер психологиясын оқыту негізінде студенттердің тұлғалық ерекшеліктерін қалыптастыруды талдау көрсеткендей, көптеген жағдайларда жүзеге асырылатын оқыту модельдері психологиялық пәндерді оқу барысында студенттер мен тыңдаушылардың қабілетін толық ашуына мүмкіндік бермейді. Бұл ең алдымен сабақ беру пәндік сала бойынша шеберлік пен дағдыны қалыптастыру мен дамытуға ғана бағытталған, студенттердің тұлғалық ерекшеліктерін қалыптастыру мүмкіндіктерінің қажетті шегін ескермейді.

Қазіргі уақытта психологиялық білімде аталған мәселені жемісті шешу тұлғалық бағытталушылық теория негізінде жүзеге асуда.

Қазіргі уақытта сапалы білім алу бірден-бір өзекті мәселе болып отыр. Зерттеушілер О.Е. Лебедев және басқалар ХХІ ғасыр өркениеті үшін қоғам тарапынан болашақ адамзатты басқарудың тиімді тәсілін атқарушы ретінде қоғамдық интеллекттің әлеуметтік генетикалық қызметті жоғарылату тән деп есептейді. Бұдан шығатыны заманауи білім алудың сапасы теориялық емес, сонымен бірге тәжірибелік мәселе болып отыр [1, 62-64 б.].

Жоғары оқу орындарында студент білімнің теориялық негізін, ал тәжірибелік дағды мен шеберлік кәсіби іс-әрекет барысында игеріледі деп есептеледі. Бірақта нарықтық қарым-қатынас жағдайында бейімделуге көп уақыт берілмейді, маман дайындауда

тұлғалық бағытталушылықты басты назарға ала отырып, бұл мәселені шешуге болады.

Тұлғалық ерекшелікті қалыптастыру нысаны есею кезеңіндегі дамушы жеке тұлға, ал тұлға бағытталушылық пәні – кәсібиліктің шыңына жетуге, мамандардың шығармашылықта ұзақ жасауына, сондай-ақ студенттерді кәсібилікке оқытудың заңдылықтарына, олардың іс-әрекетін түзету мен жетілуіне себеп болатын объективті және субъективті факторлар екендігін ескеруіміз керек. Объективті факторларды алынған білімнің сапасы деп есептейміз, ал субъективті факторлар адамның таланты мен қабілеті, оның жауапкершілігі, күзиреттілігі, өндірістік міндеттерді тиімді шеше алуы болып табылады. Кәсібиліктің шыңына жетуді негізгі фактор ретінде дарындылық, қабілеттер, талант, жанұялық тәрбие шарттары, оқу орындары, өзіндік қозғалыс белгілерін қарастыруға болады. Студенттердің тұлғалық ерекшелігін қалыптастыруға бағытталған оқыту технологияларын жасау кезінде жоғарыда айтылғандарды міндетті түрде ескеру керек. Бұл адамның әртүрлі қасиеттері: «индивид», «жеке тұлға», «субъект», «даралық» және өзінің өзара байланысы мен өзара әрекеті ретінде оларды ашатын олардың даму ерекшеліктері. Бұл кәсіби өмірге қосылған адамның кәсіби өмірі мен іс-әрекеті, оның қоғам үшін жасаған еңбегі, оның маман ретінде іс-әрекеттің әртүрлі саласындағы дамуы.

Білім беру саласында қолданылатын тұлғалық бағыт еркін ойлау мен мінез-құлық таңдауын, өз күшіне сенуін, кең дүниетанымның дамуын, соның ішінде техникалық, эрудициялық және жоғары мәдени деңгейге жетуді қамтамасыз етеді. Ол білім беру үрдісіндегі авторитарлықты демократиялық басшылық стиліне өзгертеді, өйткені аталған бағыт білім беруді ізгілендіру мен жариялылыққа негізделген.

Психологияда ғылыми зерттеудің өзекті бағыты таным, еңбек, қатынас пен басқару субъектісі ретінде адамның жоғары сатыға дамуының кәсібилігін зерттеу болып табылады. Психология адамның әртүрлі саладағы іс-әрекетінің кәсібилік көрсеткіштерін анықтайды.

Осыған байланысты, психологияның пәндік саласы бірқатар ғылымдарды әртүрлі жіктеуді көрсетеді, бірақ бұл жерде жалпы ғылыми (жеке тұлғаны, интеллектіні, арнайы қабілеттерді диагностикалау тесттері жеке тұлғаның кәсіби қозғалысын эксперттік бағалау және т.б.), және зерттеудің арнайы әдістері (түзеушілік және дамытушылық әдістер мен технологиялар бейнетренингтер процедурасы әлеуметтік және кәсіби ойлау мәдениетін қалыптастыру технологиясы таланттарды психологиялық қолдау дара және қоғамдық санаға ықпал ететін тәсілдерді оқыту және т.б.) қолданылады.

Білім беру жеке тұлғаның қалыптасуында жетекші орын алатынын ескере отырып, болашақ маманның қалыптасуында маңызды рөл атқаратын, бірлікте оқытудың заманауи технологиясын жасап және тәжірибеде қолданып, оқу үрдісін жетілдіретін, студенттермен әріптес болатын оқытушыға беріледі. Оқытушы әрбір студенттің оқу іс-әрекетін психологиялық қолдаумен қамтамасыз етуі керек. Бұл оқу үрдісінің барынша тиімділігін қамтамасыз ету үшін мақсатты түрде дара және топтық тестілеу, тренинг және кеңес беру жүргізуі тиіс. Жоғары оқу орнын бітірген соң кәсіби және әлеуметтік мәселелерді шығармашылық тұрғыдан шешу қажет болатын маманға еліміздің әртүрлі өңірлерінде қызмет атқаруға тура келеді [2, 120-122 б.].

Онтогенездің алдыңғы сатыларында қалыпты деңгейде қалыптасқан есеудің бұл сатысында адам өзін шынайылықпен бай тұрғыда байланыстырған ақыл тоқтатқан жеке тұлға ретінде көрсетеді. Ересек адам өзінің даралық, жеке тұлғалық және субъектілік дамуында көтерілетін биігін, бұл ғылыми мектептің өкілдері кульминация немесе кейде оптимум деп атайды.

Есею, білім беру сапасының критерийі ретінде, оның нәтижесін бағалау білім беру ортасында өсуші адамның тұтастай дамуы, оның индивид, жеке тұлға, өмір іс-әрекеті мен даралықтың олардың өзара байланысының субъектісі ретінде қалыптасу мақсатына қатысты болуы мүмкін.

Психологияның адам туралы қалыптасқан ғылымдарға алғашқы қатынасы, ол адамның барлық өмірлік және кәсіби жолдарын зерттеумен аяқталады. Бұнда ең маңыздысы акмеология кәсіби іс-әрекеттің (теріс стереотиптерді жою және жағымдыларын қалыптастыру тәсілдері, кәсіби міндеттерді шығармашылықты шешуді қамтамасыз ету) жетілуі мен түзету мәселелерін зерттейді.

Кәсібиліктің өзіне тән жасырын қарама-қайшылықтары болады. Жаңашылдық іс-әрекет құрылымы рефлексиясы үшін шығармашылық пен кәсібиліктің өзара қатынасын қарастыру үлкен мәнге ие. Бір жағынан, өнер мамандығын басқалардан ерекшелендіретін жіктелу белгілері, оны сақтамау адамды кәсібилік имиджінен айыратын талаптар жүйесіне әкеледі. Екінші жағынан, тапсырманың күрделілік деңгейі неғұрлым жоғары болса, соғұрлым шеберліктің акмеологиялық сипаттамасы жақын, соғұрлым жаңашылдық қалыптасу, нормадан асып түсуге ұмтылу, «жалпы қабылданғанға» сәйкес келмейтін өнімдер мен жұмыс тәсілін тудыру жиі көрінеді. Студенттердің басымдық көрсететін биіктікке жету неғұрлым жақын болса, соғұрлым ол норманы «сақтамаушылықты» көп көрсетеді және бұған басқа адамдардың көбісін «терістеуге» тартады.

Болашақ кәсіби қызметінде студенттердің даралық формасына тоқталу керектігін ескеруіміз керек. Ғылыми еңбектерде көрсетілгендей, жас ерекшелік психикалық даму адамның өсу шегі бойынша жас ерекшелік даралығымен сипатталады. Даралану дамудың ерекше формасы болып табылады. Оқыту үрдісінде оқушылардың даралану үрдісі келесідегідей формада: даралық айырмашылық кәсіби мінез-құлық пен іс-әрекетте фрагменттік немесе эпизодтық пайда болудың ұқсамайтындығы ретінде даралық стиль кәсіби іс-әрекетте ұзақ уақыт бойы сақталушы ретінде, кәсіби іс-әрекеттің тәсілдері мен міндеттерін дара түрде ескеруде даралық оқуда, дара кәсіби дүниетанымда курсанттың жеке тұлғасының қайталанбастығының, өзгешелігінің көрінуі, жеке тұлғаның кәсіби типінде даралық варианттың жиілігінде көрінеді.

Егер даралық айырмашылық жеке тұлғаның сферасын берік қоршаса, онда даралықтың бар екендігінің белгісі.

Бұндай ерекшеліктер білім беру іс-әрекетінің барлық құрылымдарында көрінуі мүмкін. Олардың қалыптасуы студент интеграциясын білім беру саласына қосуымен, өзін басқа оқушылармен салыстыруында орындалады. Әрбір студент дара, ол басқалардан сабақта жұмыс тәсілінің комбинацияларын таңдауы және материалды қарастыру шеберлігімен, қойылған мәселеге қатынасымен, қозғалыстың динамикасы мен траекториясы, тартылу деңгейі, қателер мен қиыншылықтар сипатымен ерекшеленеді. Бір курсанттар үшін оқу өзін жүзеге асыру жолы, ал басқалары өздерін кәсіби емес салада көрсетеді.

Даралық стильді аталған іс-әрекетті жемісті жүзеге асыруға ұмтылатын адамда қалыптасатын адамның табиғи ерекшеліктерімен жасалатын іс-әрекеттің тәсілдері мен тактикасының берік жүйесі деп түсінеді. Кәсіби іс-әрекеттің бұндай стилі адамның табиғи, туа пайда болған ерекшеліктерімен (ағза қалпы, жүйке жүйесі, жоғары жүйкелік іс-әрекет), сондай-ақ адамның нәрселік және әлеуметтік ортамен өзара әрекеті барысында туындайтын жеке тұлғаның өмірі барысында қалыптасатын қасиеттерімен анықталады. Кәсіби іс-әрекеттің даралық стиль механизмдері бейімделу, орнын толтыру, түзету болып табылады). Бейімделу адамның қызметте жетістікке жетуге мүмкіндік беретін өзінің жағымды табиғи сапаларын қолданудан (саналы немесе санасыз) тұрады. Орнын толтыру студенттің мінезінде жағымсыз қасиеттердің пайда болуы мүмкін жағдайлардан қашатын оқу шарттарын таңдаудан тұрады. Тиімді шекте іс-әрекетті орындауды қамтамасыз ететін түзету механизмдері де бөлінеді.

Барлық суреттелген үрдістерде (бейімделу, орнын толтыру, түзету) адамның мінез-құлқы кәсіби іс-әрекет логикасы мен өзінің

психикалық дамуында анықталады. Бірақта кәсібиліктің жоғары деңгейінде студент мамандықтың қажетті талаптарынан шығып кетуі мүмкін, және сол кезде ол кәсіби іс-әрекетті қайта құруды жүзеге асырады, оның талаптарын басып озады, мамандыққа шығармашылық үлес қосады, бұл кезде өзінің мүмкіндіктерін, өзінің резервтерін қолдану шегінен шығып кетеді. Бұл жерде маман дамуы үрдісі бейімделу, орнын толтыру, түзету механизмдерімен шектеліп қалмайды және іс-әрекеттің креативті стилінің пайда болуына әзірше әкелетіні аз зерттелген, жаңа механизмдерді қосады.

Қызметтің нақты кезеңінде өнер маманы кәсіби іс-әрекетінің даралығы қалыптасады. Даралықтың бірнеше түрлерін: қайталанбас, біртұтас, қатысты тұйықтық пен дербестік, сыртқы орта үшін өткізбестік, өзіндік толымдылық, белсенділік және шығармашылық деп бөлуге болады. Осыған байланысты «шығармашылық даралық» термині пайда болады.

Шығармашылық даралық кәсіби шығармашылықтың жоғары сипаттамасы ретінде көрінеді. Ол өзіне: интеллектуалдық-шығармашылық бастаманы интеллектуалдық қабілетті, білім кеңдігі мен тереңдігін қарама-қайшылықты сезгіштік, шығармашылық күдікке бейімділік, ішкі жасампаздық күрестерді сезінуге қабілеттілік, ақпараттық аштық, кәсібилік мәселедегі ерекше жаңаны сезу, тануға ұмтылуды қосатын жеке тұлғалық категория болып табылады.

Шығармашылық даралықты жүзеге асырудың негізгі қызметін төмендегідей бейнеде: қоғамдық мәнділіктің критерийін анықтайтын мәдениетті толықтыру педагогикалық үрдіс пен жеке тұлғаны қайта жасау өнімділік және мәнділік критерийлері бойынша анықталатын жаңа технологияларды табу жеке тұлғаның өзіндік көрінуі, өзіндік анықталуы негізінде өзіндік даму деп анықтауға болады [3, 3-21 б.].

Тұлға қалыптастыру – бұл жеке тұлғаның қайта жасалуы мен өзіндік дамуының қозғалмалы шығармашылық үрдісі. Шығармашылық даралықтың ортасы басқалармен салыстырғанда өзін қайталанбас жеке тұлға ретінде сезіну өзі туралы креативті ой толғауы мен көрінуінің жиынтығы даралық креативті ерекшеліктердің ішкі бірлігі, біртұтастығы мен ырғақтылығы жеке тұлғаның жеке өзіндік даму үрдісінің қозғалмалылығы мен үздіксіздігі және өзінің жасампаз ретінде қалыптасуы жеке тұлғалық және әлеуметтік аспектіде жеке тұлғаның өзіндік сенімділігі мен жеке күзіреттілігін түсіну болып түсіндірілетін өнімді өзіндік сана болып табылады.

Адамның есею белгісін анықтайтын сипаттамаларының барлық жиынтығының дамуын қарастыруда, акмеология есеюді және «акме» одан тар, адамның мамандықты игеруін, олардың шеберліктің ең жоғарысына жетуін ғана талдайды. Кәсібиліктің мәніне жету,

оған апаратын жолдарды көру және түсіну, тек қана теориялық емес, тәжірибелік мәні бар екені түсінікті.

Педагог іс-әрекетінде кейде қарапайым тәсілдер мен әдістер мәселе мен тапсырмалардың шынайы және жаңа шешімін бере алмайтын сәттер болады. Бұндай жағдайда, шынайылықты қамтамасыз ететін талдау, болжау, өзіндік бағалау механизмдерін қосады, жаңа әдістер мен тәсілдерге жүгінеді. Дамыған креативті қабілеті бар адамдар қиыншылықтарды жеңіл жеңеді. Жетістік нәтижесінің жемістілігі көбінесе жеке тұлғалық қасиеттер: жұмысқа қабілеттілік, ұйымдастырушылық, мүмкін болатын қобалжуды шектеу шеберлігі, нақты жағдайларда келісімге өтеді, нақты тұжырым беруде сақтық, оқу үрдісінің басқа қатысушылармен шектік бірігу арқылы анықталады.

Ресей психологиясы мен педагогикасында жеке тұлғаның кәсіби даму мәселесі бірнеше ғылыми тұғыр бойынша зерттеледі. Бірінші тұғыр – мамандықтың психологиясының ғылыми негізін жасаумен байланысты. Бұл тұғырды зерттеу тұлғаның кәсіби өзін анықтау, кәсіби жарамдылық, кәсіби іріктеу мен дайындық, кәсіби біліктілік ретіндегі маңызды психологиялық категориялардың мәні мен мазмұнын ашуға мүмкіндік берді.

Екінші тұғыр – әртүрлі кәсіби іс-әрекетте жеке тұлғаның дара-психологиялық ерекшеліктері мен нақты қасиеттерін тікелей зерттеумен байланысты. Аталған тұғырдың шеңберінде маман үшін маңызды креативті ойлауды қалыптастыру мен дамыту тұжырымдамасы жасалды. Бұл маманның кәсіби іс-әрекетке тікелей қосылған және оның тиімділігін арттыратын сапалары арқылы түсіндіріледі. Бұлар адамның жалпы соматикалық (конституциялық), нейродинамикалық қасиеттері, психикалық үрдістер мен функциялар ерекшеліктері, жеке тұлғалық сипаттамалары (қабілеттер, бағыттылығы, қызығушылықтары) болып табылады. Психологиялық маңызды қасиеттерді дамыту, іс-әрекеттің тиімділігі мен сенімділігін арттыруға мүмкіндік береді.

Үшінші тұғыр – кәсіби шеберліктің психологиялық негізін жасаумен байланысты, психологиялық еңбектің бір тұғыры ретінде қарастырылады.

Төртінші тұғыр – акмеологиялық, бұл дегеніміз акмеологиялық заңдылықтарды және кәсібиліктің даму детерминанты және ақыл тоқтатқан жеке тұлғаның қалыптасуын анықтайтын заңдарды шығарумен байланысты.

Б.Г. Ананьевтің ғылыми мектебінде онтогенезде адамның даму үрдісінің барлық құраушыларының көрінуі адамның бір жастық кезеңнен басқасына өту кезінде оның психикасы мен ішкі әлемінде болатын өзгерістерді бақылайтын кешенді бағыт

қолданылады. Бұл өзгерістердің себептерін тереңірек түсіндіру үшін психологиямен шектес ғылыми пәндердің мәліметтері тартылады. Бұнда өзінің алдағы жас кезеңдеріндегі микроакмеге жетуі арқылы өтетін ересек адамның өзінің үлкен «акмесіне» немесе оптимумына қарай бағытталуы сөз болады. Ал үлкен «акме» барлық өзінің сипаттамасы арқылы көптеген объективті және субъективті шарттар мен жағдайлардың өзара әрекеті нәтижесі ретінде көп бағытты және көп деңгейлігі көрсетіледі. Адамның өзінің өмірлік шығармашылығы акмеологияның басқа – жаратылыстану, қоғамдық, гуманитарлық және техникалық ғылымдармен тығыз бірлестікте қарастырылады [4, 138 б.].

Тұлғалық ерекшелікті қалыптастыру жеке тұлғаға күрделі кәсіби жағдайларда еркін бағытталуға, оның субъективтік және объективтік құраушыларына сүйенуге, іс-әрекет пен технологияны жүзеге асырудың жаңа тәсілдерін енгізуге көмектеседі.

Жалпы алғанда адамның жоғары кәсібилігі туралы болса, онда онымен тек қана тұлғалық ерекшелікті қалыптастыру ғана емес, іс-әрекеттің нақты саласы бойынша терең және кең білім, сонымен бірге оны жемісті орындауға қажетті ерекше шеберлікті игерумен байланысты болады. Әрине, нағыз кәсібилік аталған іс-әрекетті жүзеге асыруға қажетті күшті және берік мотивациялық-эмоциялық оқталумен және онда ерекше, қалыптан тыс нәтижелерге жетуге ұмтылумен беріледі.

Әдебиеттер:

1. Лебедев С.А. *Философия науки: слов. основных терминов.* – Москва: Акад. проект, 004. – 316 с.
2. Арнхейм Р. *Новые очерки по психологии искусства.* – Москва: Прометей, 1999. – 35 с.
3. Зинченко В.П. *Психологические аспекты влияния искусства на человека // Культурно-историческая психология.* – 006. – № 4. – С. 3-14.
4. Ананьев Б.Г. *Человека как предмет познания.* – Ленинград: ЛГУ, 1968. – 339 с.

References:

1. Lebedev S.A. *Filosofija nauki: slov. osnovnyh terminov.* – Moskva: Akad. projekt, 2004. – 316 s. (*In Russ.*)
2. Arnheim R. *Novye ocherki po psihologii iskusstva.* – Moskva: Prometej, 1999. – 35 s. (*In Russ.*)
3. Zinchenko V.P. *Psichologicheskie aspekty vlijanija iskusstva na cheloveka // Kul'turno-istoricheskaja psihologija.* – 2006. – № 4. – S. 3-14. (*In Russ.*)
4. Anan'ev B.G. *Cheloveka kak predmet poznanija.* – Leningrad: LGU, 1968. – 339 s. (*In Russ.*)